

ARBORETUM I ZAKŁAD FIZJOGRAFII W BOLESTRASZYCACH 2001–2020 INSTYTUCJA KULTURY WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO – CZĘŚĆ 2

The Arboretum and Department of Physiography in Bolestraszyce 2001–2020
A Cultural Institution of the Podkarpackie Voivodeship

RAFAŁ NESTOROW

*Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, Biuro w Krakowie, Aleja
Juliusza Słowackiego 46, 30–037 Kraków, tel. 12 634 10 73, e-mail:*

rafal.nestorow@gmail.com

Spis treści

PRACE NAUKOWO-BADAWCZE PROWADZONE W ARBORETUM I ZAKŁADZIE	
FIZJOGRAFII W BOLESTRASZYCACH.....	3
ARBORETUM W CISOWEJ	6
ARBORETUM W BOLESTRASZYCACH	9

PRACE NAUKOWO-BADAWCZE PROWADZONE W ARBORETUM I ZAKŁADZIE FIZJOGRAFII W BOLESTRASZYCACH

Prowadzone w Arboretum i Zakładzie Fizjografii prace naukowo-badawcze skupiają się wokół kilku zagadnień, które mają w Bolestraszcach długą tradycję. Profesor Józef Kiszka, kierownik działu – Zakład Fizjografii w Bolestraszcach (do 2005 r.), prowadził badania terenowe dotyczące porostów oraz powiększanie zielnika porostów. We współpracy z prof. Kazimierzem Zarzyckim prowadzone były wyprawy terenowe oraz wydawane kolejne, aktualizowane wersje przewodnika po Arboretum. Z kolei badania nad dendroflorą Arboretum prowadził w latach 2011–2018 dr hab. Jakub Dolatowski, który zastąpił na stanowisku prof. Józefa Kiskę.

W ostatnim dwudziestoleciu badania naukowe, prowadzone w Arboretum w Bolestraszcach, skupiły się wokół dwóch zagadnień, tj. historycznych odmianach jabłoni i grusz, derenia jadalnego oraz wiśni karłowatej *Prunus fruticosa* Pall. Badania nad starymi odmianami jabłoni z terenów Małopolski, w tym Małopolski Wschodniej prowadzone są przy współpracy z Lwowskim Ogrodem Botanicznym. Równoległe z pracami terenowymi stopniowo jest powiększana kolekcja pomologiczna (Ryc. 17). Ponadto kontynuowane są badania nad dereniem i jego wyselekcjonowanymi w Arboretum 12 odmianami w ramach regionalnej kolekcji derenia jadalnego (Ryc. 18). Badania te o charakterze międzynarodowym prowadzone są we współpracy z kilkoma ośrodkami naukowymi w Polsce i za granicą, tj. z Katedrą Technologii Owoców, Warzyw i Zbóż Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu (od 2004), z prof. Svitlaną Klymenko z Ogrodu Botanicznego Akademii Nauk Ukrainy w Kijowie (od 2009), Instytutem Badawczym Leśnictwa, Zakład Hodowli Lasu i Genetyki Drzew Leśnych w Raszynie (od 2011), The University of Tennessee, Department of Entomology and Plant Pathology – Stany Zjednoczone (od 2011), Uniwersytetem Medycznym we Wrocławiu (od 2010), Instytutem Nauk o Kulturze Fizycznej Uniwersytetu Rzeszowskiego w Rzeszowie (od 2008) i Uniwersytetem Rolniczym w Nitrze (od 2014).

W Arboretum w Bolestraszcach prowadzi swoją działalność Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytkowych Założeń Ogrodowych. W ramach prac przeprowadzono inwentaryzacje dendrologiczne oraz projekty nasadzeń i rewaloryzacji, m.in. parków w Bojanowie, Horyńcu-Zdroju, Iwoniczu Wsi, Lesku, Lipniku, Łopuszce Małej, Narcie Nowym,

Przemysłu – Bakończycach, Targowiskach, Weryni oraz klasztornych ogrodów oo. Karmelitów w Przemysłu.

Od 2013 r. prowadzony jest projekt badawczy dotyczący inwentaryzacji zabytkowych założeń dworsko-ogrodowych na obszarze dawnego województwa lwowskiego, obecnie na terytorium Ukrainy, przy finansowym wsparciu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu Ochrona Dziedzictwa Kulturowego za Granicą oraz Marszałka Województwa Podkarpackiego. Inicjatywa ta nieprzypadkowo zrodziła się w Arboretum i Zakładzie Fizjografii w Bolestraszczykach, który mieści się w zabytkowym zespole dworsko-ogrodowym należącym niegdyś do Piotra Michałowskiego.

Ryc. 17. Sad pomologiczny, 2012, fot. N. Piórecki

Ryc. 18. Aleja dereniowa, 2012, fot. N. Piórecki

Założyciel i wieloletni dyrektor Arboretum bolestraszyckiego, prof. Jerzy Piórecki, podjął w trudnych czasach heroiczny wysiłek terenowej inwentaryzacji zabytkowych parków i ogrodów położonych na terenie ówczesnych czterech województw: krośnieńskiego, przemyskiego, rzeszowskiego i tarnobrzeskiego. Pracy tej dokonał sam, bez zespołu badawczego, nie szczędząc czasu ani własnych środków finansowych. Projekt prowadzony obecnie w Arboretum w Bolestraszcach jest uzupełnieniem i kontynuacją tych badań.

W trakcie sześciu lat terenowych prac zinwentaryzowano następujące powiaty dawnego województwa lwowskiego:

- etap I zadania, realizowany w 2013 r., obejmował dawny powiat dobromilski i przemyski. Zinwentaryzowano 39 założeń dworsko-ogrodowych;
- etap II, realizowany w 2014 r., obejmował dawny powiat mościski. Zinwentaryzowano 48 założeń dworsko-ogrodowych;
- etap III, realizowany w 2015 r., obejmował dawny powiat rudecki. Zinwentaryzowano 38 założeń dworsko-ogrodowych;
- etap IV, realizowany w 2016 r., obejmował dawny powiat samborski. Zinwentaryzowano 51 założeń dworsko-ogrodowych;
- etap V, realizowany w 2017 r., obejmował dawny powiat jaworowski i turczański. Zinwentaryzowano 74 założenia dworsko-ogrodowe;
- etap VI, realizowany w 2018 r., obejmował dawny powiat rawski. Zinwentaryzowano 35 założeń dworsko-ogrodowych;
- etap VII, realizowany w 2019 r., obejmował dawne powiaty sokalski i żółkiewski. Zinwentaryzowano 106 założeń dworsko-ogrodowych.

Łącznie zinwentaryzowano 391 pozostałości założeń dworsko-ogrodowych (Ryc. 19). Do zakończenia projektu pozostały cztery powiaty: bóbrecki, drohobycki, gródecki i lwowski. Inwentaryzacja powiatu sokalskiego zakończyła prace nad powiatami bezpośrednio graniczącymi z obecnymi granicami Rzeczypospolitej Polskiej.

ARBORETUM W CISOWEJ

Szeroko zakrojone prace prowadzono również w Arboretum w Cisowej, które jest oddziałem Arboretum w Bolestraszcach, położonym w centrum Pogórza Przemyskiego. Jest to polana śródleśna otoczona naturalną linią lasów bukowo-jodłowych. To teren po istniejącej tutaj do drugiej połowy XX w. wsi z zachowanymi pozostałościami dawnego układu przestrzennego (cmentarze, plebania i czytelny jeszcze układ zabudowy wiejskiej). Dalej koszone są tu łąki, które do II wojny światowej należały do Akademii Umiejętności w Krakowie (Ryc. 20–21).

Na terenie Arboretum w Cisowej przygotowano areał pod sad pomologiczny historycznych odmian jabłoni i gruszy o powierzchni 5 ha (2002), który założono w roku następnym. W ramach projektu finansowanego przez Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Rzeszowie na dwóch powierzchniach w Cisowej wysadzono 350 roślin tulipanowca amerykańskiego *Liriodendron tulipifera* L. i 350 roślin metasekwoi chińskiej *Metasequoia glyptostroboides* Hu & W.C. Cheng i 2680 cisa pospolitego *Taxus baccata* L.

Ryc. 19. Biskowice, dawny powiat samborski. Okazałe lipy. Jedyny zachowany element dawnego założenia dworsko-ogrodowego, 2016, fot. R. Nestorow

Ryc. 20. Arboretum w Cisowej, 2011, fot. N. Piórecki

Ryc. 21. Arboretum w Cisowej, 2011, fot. N. Piórecki

Ryc. 22. Arboretum w Cisowej – wodospad, 2012, fot. N. Piórecki

Kolekcje roślin utrzymuje się na dużych powierzchniach ulokowanych w różnych częściach Arboretum, co wymusiło połączenie tych miejsc alejami, obsadzonymi drzewami i krzewami, umożliwiając swobodną komunikację i dostęp zwiedzającym (Ryc. 23).

Jednym z działań było wytyczenie ścieżki dydaktycznej Dolina Cisowej wraz wiatą i miejscem na ognisko. W tym celu zaproszono do współpracy zespół naukowców z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, którzy przeprowadzili kompleksowe badania terenowe obejmujące faunę potoku i jego najbliższego otoczenia. Zadanie realizowano w latach 2013–2014 w ramach Programu Operacyjnego Zrównoważony rozwój sektora rybołówstwa i nadbrzeżnych obszarów rybackich 2007–2013 (Lokalna Grupa Rybacka Starzawa).

Ryc. 23. Cisowa – widok z lotu ptaka, 2020, fot. Ł. Malicki

Ryc. 24. Arboretum w Cisowej – aleja grabowa, 2019, fot. J. Bereźnicki

Zagospodarowanie przestrzenne obejmuje założenie kolekcji dendrologicznych, adaptację dla zwiedzających terenów „Góra Bobowiska” i „Gronowe” oraz wyznaczenie i realizację alei grabowej „Na Luberzu” prowadzącej do kolekcji dendrologicznej (Ryc. 23–24). Udostępnienie obiektu dla celów edukacyjno-turystycznych stało się możliwe po zrealizowaniu ścieżki przyrodniczej Rośliny Podkarpacia na terenie „Na Łanie”. W 2019 r. w ramach projektu Ochrona bioróżnorodności biologicznej w warunkach in situ i ex situ na terenie ogrodu botanicznego Arboretum w Bolestraszykach wykonano prace, m.in. rozebranie budynku owczarni, budowa ogrodzenia (łącznie 8 ha powierzchni) oraz montaż monitoringu hybrydowego. Założony został sad jabłoniowy i rozplanowano sad dereniowy. Utrzymywano w warunkach in situ ostrożeń siedmiogrodzki *Cirsium decussatum* Janka, a jego rozsiewanie stymulowane było poprzez uprawianie gleby w bliskim sąsiedztwie powierzchni, na której naturalnie rośnie ostrożeń. W ramach programów rolno-środowiskowych prowadzono ochronę siedlisk przyrodniczych na terenie Natura 2000 – koszenie łąk w Cisowej. Ponadto w celu przystosowania Arboretum w Cisowej dla potrzeb turystycznych w ramach projektu Wszechświat na dłoni wybudowano platformę widokową, pod którą ustawiono zegar słoneczny. We współpracy z grupą naukowców pod kierunkiem prof. Krzysztofa Oklejewicza z Uniwersytetu Rzeszowskiego, założono kolekcję jeżyn, róż i głógów z terenu Pogórza Przemyskiego i Podgórze Rzeszowskiego. W 2020 r. na terenie Arboretum w Cisowej powstało zaplecze techniczne wraz z niezbędnym zapleczem socjalnym.

ARBORETUM W BOLESTRASZYCACH

Ważnym elementem działalności Arboretum stały się coroczne plenery i festiwale. Oprócz tych wydarzeń o charakterze artystyczno-kulturalnym, o których będzie jeszcze mowa, osobne miejsce zajmuje Międzynarodowy Festiwal Derenia, organizowany z powodzeniem w Arboretum od 2012 r. Festiwal ma na celu nie tylko promowanie produktów i przetworów z owoców tej rośliny i ich właściwości zdrowotnych, ale upowszechnienie wiedzy na temat derenia, doświadczeń w hodowli, a zwłaszcza promocji wyselekcjonowanych w Arboretum odmian derenia. Wydarzeniu temu towarzyszy corocznie międzynarodowa konferencja naukowa (Ryc. 25). Nie sposób wymienić w tym miejscu wszystkich wydarzeń wpisanych na stałe w kalendarz imprez kulturalnych regionu, które

odbywają się w Bolestraszycach i za których przyczyną Arboretum jest jedną z wiodących instytucji kultury Województwa Podkarpackiego (Ryc. 26–27).

Ryc. 25. Wykład prof. Alicji Kucharskiej w trakcie Festiwalu Derenia, 2012, fot. Arboretum Bolestraszyce

Ryc. 26. Koncert zespołu Efemeryda Jass Band, 2018, fot. Arboretum Bolestraszyce

Ryc. 27. Monodram Wokół Szekspira w wykonaniu Andrzeja Seweryna w czasie Nocy Świętojańskiej, 2017, fot. N. Piórecki

Osobliwość miejsca, swoiste genius loci bolestraszyckiego ogrodu oraz ciekawa i zróżnicowana oferta turystyczna sprawiły, że Arboretum w Bolestraszcach stało się jednym z chętniej odwiedzanych miejsc na Podkarpaciu. Dowodem tego oprócz zwiększającej się rokrocznie liczby turystów były otrzymane nagrody, by wspomnieć wyróżnienie w III edycji konkursu turystycznego Wędrówki Podkarpackie w kategorii atrakcja turystyczna regionu, organizowanego przez Podkarpacką Regionalną Organizację Turystyczną w Rzeszowie. W 2004 r. Arboretum zostało przyjęte do organizacji International Agenda for Botanic Gardens in Conservation, a w 2009 r. nawiązało współpracę z International Dendrology Society z Wielkiej Brytanii oraz z Ramsar Convention on Wetlands w Szwajcarii.

Ryc. 28. Warsztaty astronomiczne, 2014, fot. N. Piórecki

Ryc. 29. Spotkanie autorskie z pisarzami Magdą Skubisz i Stefanem Dardą w ramach projektu Lektura a Natura, 2017, fot. Arboretum Bolestraszyce